

ӘБУ ХАНИФАНЫҢ ХАДИС ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ОРНЫ: «МУСНАД» АТТЫ ЕҢБЕГІ НЕГІЗІНДЕ

¹*Алтысбаев Ерғали Орынқұлұлы, ²Анарбаев Нурлан Сайлауович,
³Бағашаров Құдайберди Сабыржанович*

¹*ergalialpysbay@gmail.com, ²Nurmen97@mail.ru, ³Kanuh12345@gmail.com*

^{1,2}*Египет Ислам мәдениеті университеті Исламтану кафедрасы,*

³*ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты
(Алматы, Қазақстан)*

¹*Alpysbayev Yergali Orunkulovich, ²Anarbayev Nurlan Saylauovich,
³Bagasharov Kudaiberdi Sabyrjanovich*

^{1,2}*Department of Islamic Studies Egyptian University
of Islamic Culture Nur-Mubarak,*

³*Institute of Philosophy, Political Science and religious studies CS MSHE RK
(Almaty, Kazakhstan)*

Аңдатпа. Аталған мақалада Ханафи мәзһабының негізін қалаған Имам Әбу Ханифаның хадис ғылымындағы орны мен рөлі қарастырылады. Осы ретте алдымен ғалымның өмірі мен шығармашылығы жайлы сөз қозғалады. Атап айтар болсақ, ғалымның өніп-өскен ортасы, сол кезеңдегі діни-саяси жағдай, ұстаздарының шежірелік тізбегі баяндалады. Сонымен қатар Имам Әбу Ханифаның хадис ғылымындағы орнына қатысты ғалымдардың сөздері келтіріліп, оларға талдау жасалады.

Бұл ретте зерттеу объектісі ретінде ғалымның хадис ғылымындағы «Муснад» еңбегі негізге алынып, аталған еңбегінің жазылу тарихы, оның аясында жасалған ғылыми жұмыстар, түсіндірмелер, өңдеулер мен ықшамдау жұмыстары жайлы баяндалады. Өйткені Әбу Ханифаның «Муснад» еңбегі өз кезегінде ханафи мәзһабының хадис саласындағы негізгі қайнаркөзі ретінде саналады. Алайда ғалымның аталған еңбегі құндылығы мен маңыздылығына қарамастан, бүгінгі күнде жеткілікті деңгейде зерттеліп жатқан жоқ. Сондықтан зерттеу барысында ғалымның аталған еңбегінің маңыздылығы көрсетіліп, оны қазақ тіліне аудару мәселесі қарастырылады. Сонымен қатар аталған ғылыми мақаланың негізгі мақсаты ретінде зерттеу жұмысы барысында Имам Әбу Ханифаның хадис ғылымындағы орны мен рөлі бірқатар дәлел-дәйектермен, теориялық және практикалық тұрғыдан дәлелденеді.

Түйін сөздер: Әбу Ханифа, хадис, муснад, сүннет, Ханафи мәзһабы

Кіріспе

Әбу Ханифа – Ислам әлеміндегі сүнниттік танымал төрт мәзһабтың бірі саналатын ханафи мәзһабының іргетасын қалаған ғалым. Ол 699 жылы Қуфа

қаласында дүниеге келген. Негізгі аты-жөні – Нұғман ибн Сәбит ибн Зута. Ол көпшілік тарапынан «Әбу Ханифа» деген лақап есіммен танымал болған.

Ғалымның хадисшілік қыры ертеден таласты тақырыптардың біріне айналған. Бұған оның хадистерді білуіне қатысты кейбір ғалымдардың әртүрлі себептермен сын айтуы себеп болған-ды. Бұлар Әбу Ханифаның өзіне қарата айтылған сындар сияқты көрінгенмен, хадистердің Ислам дінінің екінші қайнаркөзі екендігін назарға алар болсақ, оның Ханафи мәзһабының заңдылық мәселесіне тікелей қатысын байқауға болады. Сондықтан бұл тақырып өзектілігін ешбір уақытта жоймаған. Әйгілі ислам тарихшысы Хатиб әл-Бағдади «Тарих Бағдат» атты еңбегінде Әбу Ханифаға сын айтқан ғалымдардың сөздерін келтіреді. [1, 86 б.]

Сенімді деректерде Әбу Ханифаның хадис үйренуге қатты әуес болғаны туралы мәліметтер кездеседі. Мысалы, әйгілі ғалым әз-Зәһәби «Сияр ағлам ән-нубәлә» атты еңбегінде Әбу Ханифаның Мұхаммед (с.ғ.с.) пайғамбардың хадистерін үйренуге көңіл бөліп, осы мақсатта бірнеше мәрте сапарға шыққандығын жазады. Ол аталмыш еңбегінде Әбу Ханифаның хижра жыл санағының 100-жылынан бастап бұл мәселеге ерекше ден қойғанын айтып өтеді [20, 392 б.]. Әбу Ханифа бұл жолда қасиетті Мекке қаласына сапар шегіп, сол аймақтың атақты ғұламалары Ата ибн Әби Рабах, Нафиғ сынды мәшһүр табиғин ғалымдардан хадис үйреген. Сондай-ақ, Куфа қаласына әлдебір себептермен атбасын бұрған әйгілі ғалымдардан хадис үйрену мүмкіндігін жіберіп алмауға тырысқан әрі шәкірттерін әрдайым үгіттеп отырған. Бұл туралы Надр ибн Мұхаммад әл-Қурайши әл-Маруази: «Яхия ибн Сағид әл-Ансари, Хишам ибн Уруа, Сағид ибн Аби Аруба сынды ғалымдар Куфа қаласына келгенде Әбу Ханифа: «Қаламызға келген ғалымдардан қапы қалмандар. Оларда бізге керек хадистердің болуы бек мүмкін», деп шәкірттерін хадис үйренуге үгіттегенін көргенін жеткізген [6, 328 б.].

Әбу Ханифаның Әбу Юсуф және Мұхаммед әш-Шайбани сынды шәкірттерінің өзінен үйренген хадистерді хатқа түсіргендері мәлім. Сондай-ақ Әбу Ханифаның өзінен кейінгілерге нақыл қылған хадистерін зерттеп, жинақтаумен айналысқан ғалымдар да оның фикһ іліміне арқау еткен хадистерді қамтитын бірқатар еңбектер жазып қалдырған.

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында герменевтикалық, тарихи-салыстырмалы, индукция және дедукция әдістері қолданылды. Аталған әдістер кешені арқылы зерттеу жұмысы нақты әрі құнды нәтижеге қол жеткізді.

Әбу Ханифа өмір сүрген ғылыми орта

Мұсылмандардың екінші халифы Омар ибн әл-Хаттаб (р.а.) халифа болған кезінде Куфа қаласын салу туралы шешім қабылдайды. Қаланың құрылысы

хижраның 17-жылы аяқталады. Ол кезде Куфа қаласының маңайында араб тайпалары өмір сүретін. Жаңа тұрғызылған қалаға қоныстанған тұрғындар мен маңайындағы араб тайпаларына Құран Кәрім және дін негіздерін үйрету қажеттілігі туындайды. Бұл қажеттілікті сезген халифа Омар әйгілі сахаба Абдулла ибн Масғудты әкім орынбасары әрі ұстаз ретінде Куфаға жібереді. Омар Куфа халқына жазған хатында былай дейді: «Сендерге Аммарды әмірші, ал Абдулланы оның орынбасары әрі ұстаз ретінде жіберіп отырмын. Екеуі де – Мұхаммед пайғамбардың (с.ғ.с.) Бәдр шайқасына қатысқан ең таңдаулы сахабасы. Сондықтан ол екеуінің сөздеріне құлақ түріп, олардан үлгі алындар. Абдулланы жіберу арқылы сендерді өзімнен артық көрдім» [12, б б.].

Абдулла ибн Масғуд - Ислам тарихында алтыншы мұсылман болған сахаба. Ол сахабалар ішінде терең ілімімен ерекшеленген өте білімді сахаба еді. Абдулла Пайғамбардың (с.ғ.с.) көзі тірісінде жанынан еш айырылмаған. Ол өзінің бір сөзінде: «Алланың атымен ант етmemін, мен Құран сүрелері мен аяттарының қай жерде және кім жайында түскенін жақсы білемін. Егер Алланың кітабын менен жақсы білетін біреудің бар екенін білсем, міндетті түрде оның қасына барар едім» деген. Алла елшісінің (с.ғ.с.): «Кім Құранды дәл Алладан түскендей етіп үйренгісі келсе, Абдулла ибн Масғудтан үйренсін» деген сөзі де, оның айтқандарын қуаттай түседі. Хаким жеткізген бір хадисте ол Пайғамбардың (с.ғ.с.) былай дегенін айтқан: «Ибн Умми Абдтың (яғни Абдулланың) үмметім үшін жақсы көрген нәрсесін мен де жақсы көрдім». Міне, осындай және тағы да басқа артықшылықтарына байланысты халифа Омар жаңа тұрғызылған қала тұрғындарына Алланың дінін, пайғамбардың сүннетін үйрету үшін оны таңдаған [2, 39 б.].

Куфа қаласының іргетасы қаланған күннен бастап, халифа Осман дәуірінің соңына дейін, яғни 15 жыл жергілікті халыққа Құран Кәрім мен дін негіздерін үйреткен Абдулла ибн Масғудтың мектебінде сандары төрт мыңға ұласқан фақих, қари және мұхаддис ғалымдар жетіліп шығады. Әлбетте, Куфа халқына Алланың дінін үйретуде Абдулла жалғыз емес еді. Ілім жаюда оған Сағд ибн Әби Уаққас, Хузайфа, Аммар, Салман және Әбу Муса (р.а.) сынды алдыңғы қатарлы сахабалар да жәрдем берген. Осының нәтижесінде Куфа қаласы Ислам ілімдерінің ошағына айналып, өзге орталықтармен тең дәрежеде бәсекелесе алатындай деңгейге жетеді. Төртінші халиф Али (р.а.) Куфа қаласында фақих, қари т.б. ғалымдардың көптігін көргенде, «Алла Абдулла ибн Масғудты алдынан жарылқасын! Шынымен де, қаланы ілімге толтырған екен» дей отырып, оған ризашылығын білдірген [12, 7 б.]. Сөйтіп, сахаба Алидің кезеңінде басқару орталығы Куфа қаласына ауысады. Астананың Куфаға ауысуымен Пайғамбардың (с.ғ.с.) көптеген сахабалары сол жерге қоныс аударады. Куфаға қоныстанған сахабалардың жалпы санының 1500-ге жеткендігі деректерде айтылып өтеді. Әлбетте, бұл сахабалар өздерімен бірге Куфаға Пайғамбардың (с.ғ.с.) ілімін де ала келді. Олардың

келуімен қалада ілім қазаны одан сайын қайнай түсті. Пайғамбардың ілімін қайнар бұлағынан алуды көздеген көптеген ілім талабалары мешіттер мен ілім мәжілістеріне ағыла бастайды [2, 40 б.].

Куфаға қоныстанған сахабалардан тәлім-тәрбие алып, ілім үйренген табиғин буыны өкілдерінің саны сахабалардан көп болмаса кем болған жоқ [9, 49 б.].

Әбу Ханифа бұл өңірде өсіп, жетілген, ислам ілімдерінде үлкен мәртебеге қол жеткізген табиғин ғалымы, әйгілі фақиһ Хаммад ибн Әбу Сүлейманнан терең ілім алды. Хаммад атақты табиғин Ибраһим ән-Нахағидің ең алғыр шәкірттерінің бірі болған [8, 332-333 бб.]. Саймари Әбу Ханифаның ілімінің Хаммад және Ибраһим ән-Нахағи тізбегі арқылы Хз. Омар, Хз. Али және Хз. Абдулла ибн Масғудқа тірелетіндігін айтқан. [22, 58 б.].

Куфа қаласының сол дәуірде хадис ілімі жағынан жанданып тұрған маңызды орталық болғандығын дәлелдейтін көптеген деректер бар. Солардың бірінде, Әнәс ибн Сириң: «Куфа қаласына келгенімде, ол жерден төрт мың хадис үйреніп жатқан кісі мен төрт жүз фақиһ ғалымды көрдім», - деп таңданысын жеткізген. Афған ибн Мүслим келесі бір риуаятта: «Куфаға келдік. Ол жерде төрт ай он күн қалдық. Егер қаласақ сол уақыт ішінде жүз мың хадис жазар едік. Алайда, имләсыз (хатқа түсіру) хадис қабыл етпейтіндігімізден тек елу мың хадис ғана жаза алдық» дейді [16, 559 б.].

Хадистерді алғаш болып ресми түрде хатқа түсіру және жинау ісін қолға алған әйгілі ғалым Имам Зүһри (ө.99 Һ.) ирактықтардың діни білімін төмен санайтын. Ол Куфада төрт мың хадис риуаят еткен Ағмаш деген кісінің бар екендігін естіп, оның хадистерімен таныс болғанда: «Алланың атымен ант етейін, бұл – нағыз ілім, Иракта мұндай адамның бар екенін білмеппін», - деп таңданысын білдірген [7, 247 б.].

Осындай хадис қоры мол ортада өмір сүрген Әбу Ханифаның хадистерден хабарсыз өсіп, жетілуі мүмкін емесі анық. Керісінше, ол хадис қорының молдығын білгені үшін естіген кез-келген хадисін негізге ала бермеген. Оларды таңдауда өте мұқият, сақтықпен әрекет қылған. Фақиһты хадисшіден айрықшалайтын ең маңызды ерекшелік – міне осы. Себебі, бірқатар хадисшінің қызметі хадистерді амал етіліп, етілмейтініне қарамастан, тіпті кейбірінің қандай мағынада айтылғанына көңіл бөлместен жинау және риуаят ету болған [9, 51 б.]. Сөзіміз дәйекті болуы үшін мына бір оқиғаны айта кеткен жөн болар. Атақты ғалым Ағмаш Әбу Ханифадан бір мәселенің үкімін сұрайды. Әбу Ханифа оған жауап береді. Сонда ол: «Бұл жауапты не нәрсеге сүйеніп айтып тұрсың» деп дәлелін сұрайды. Сол кезде Әбу Ханифа: «Өзіңіз риуаят еткен мына, мына хадистер» деп бірнеше хадистерді тізбектеп айта бастайды. Сонда Ағмаш: «Жеткілікті! Саған жүз күнде риуаят еткендерімді маған аз ғана уақыттың ішінде айтып шықтың ғой. Сенің бұл хадистермен амал ететініңді білмейді екенмін. Әй фақиһтер, сендер дәрігерсіңдер, ал біз хадисшілер – дәріханашымыз» дейді [13, 31 б.].

Әбу Ханифа – өз заманының білгір ғалымы

Самғани «Әнсаб» атты еңбегінде Имам Әбу Ханифа жайлы былай дейді: «Әбу Ханифа ғұмырын ілім жолында өткізді. Сол жолда өзгелер бағындыра алмаған шынды бағындырды. Ол Аббаситтер халифасы Мансұрдың хұзырына кіргенде, Иса ибн Мұса Халифаға оны меңзеп: «Мына кісі қазіргі уақыттағы жержүзінің ең үлкен ғалымы» деп айтады» [17, 15 б.].

Хафыз Миззи «Тәһзиб әл-Кәмәл» атты еңбегінде Мәкки ибн Ибраһимнің Әбу Ханифа туралы: «Әбу Ханифа өз заманының ең білгір ғалымы еді» деген сөзін келтіреді [17, 15 б.].

Бас қази Әбу Юсуф: «Хадистердің түсіндірмесін Әбу Ханифадан жақсы білетін ғалым көрмедім» дей келе, Язид ибн Нарунның: «Мыңға жуық ғалыммен жолығып, олардың көбінен ілім жаздым. Солардың ішінде бесеуінен асқан фақиһ, бесеуінен асқан тақуа, бесеуінен асқан ғалым кісі көрмедім. Солардың алды - Әбу Ханифа» деген сөзін риуаят етеді. Хатиб Бағдади Ахмад ибн Мұхаммад Бәлхиден Шаддад ибн Хақимнің: «Әбу Ханифадан асқан білгір ғалым көрмедім» деген сөзін жеткізеді» [17, 15 б.]. Бағдади Мұхаммед ибн Сағд Катибтен Абдулла ибн Дауыт әл-Хурайбидің: «Намазда Әбу Ханифаға дұға ету әрбір мұсылманның борышы. Себебі, ол сүннет пен фикһті меңгеріп, дінді түсінікті жағдайға жеткізді» деген сөзін жеткізеді. Мұны әрі имам Суюти де «Табидус-Сахифа» атты еңбегінде айтып өтеді. Әбу Жағфар Шайзамари Ибраһим ибн Икрима Махзумидің: «Әбу Ханифадан асқан тақуа, одан асқан білгір ғалым көрмедім дегенін жеткізеді» [17, 16 б.].

Абдулла ибн Мубарак былай дейді: «Куфа халқынан: «Ең білгір ғалымдарың кім?» деп сұрадым. Барлығы жаппай: «Әбу Ханифа» деп жауап берді [6, 310 б.].

Раух ибн Убада былай дейді: «h.150-ші жылы Ибн әл-Жаррахтың қасында тұрғанымда Әбу Ханифаның өлім хабары келді. Сонда ол Әбу Ханифа үшін Алладан рақым тілеп, «ілім кетті десеңші» деп күрсінді» [17, 17 б.].

Жоғарыда берілген деректер – Әбу Ханифаның көзін көрген, онымен замандас болған әйгілі ғалымдардың оның ғалымдық тұлғасы туралы айтқан сөздері. Бұл ғалымдар имамның өз заманының ең білгір ғалымы болғанын мойындаумен қатар осындай ыстық лебізді сөздерімен куәлік етеді.

Әбу Ханифа өмір сүрген кезеңде ислам ілімдер дегенде ойға тек Құран мен хадис ғана оралатын-ды. Себебі, ол дәуірде Ислам ілімдері күніміздегідей әртүрлі салаларға әлі бөлінбеген-еді. Мұның айғағы - Зәһәбидің: «Мантық (логика), Жәдәл (риторика) сынды ілімдер сахаба мен табиғин буыны, Аузағи, Сәури, Мәлик және Әбу Ханифа үйренген ілімдер емес еді. Олар тек Құран және хадис ілімдерімен ғана сусындады» деген сөзі [21, 192 б.]. Сол кезеңде Құран мен хадисті ең жақсы білген ғалым ең білгір ғалым болып саналушы еді. Олай болса, Әбу Ханифаның замандастарының ол жайлы

жоғарыда келтірілген «ең білгір ғалым» де-ген сөздерін «Құран мен хадисті ең жақсы білген ғалым» деген сарында түсінген дұрыс болады. Осы тұрғыдан Әбу Ханифаны хадис ілімін терең меңгерген үлкен ғалымдардың бірі деп айту артық айтқандық емес [2, 46 б.].

Әбу Ханифаның «Муснад» атты еңбегі

Имам Әбу Ханифаның ғалымдар тарапынан имам ретінде қабыл етілгендігін және сахаба буынының ілімін табиғиндерден үйренгендігін жоғарыда айтып өттік. Ол мұны «Ибн Масғуд, Ибн Аббас және Ибн Омардың ілімдерін тікелей шәкірттерінен үйрендім» деп өз аузымен де айтып кеткен. Бұл оның аз хадис білмегенін және білген хадистерін басқаларға риуаят еткенін көрсетері хақ. Дегенмен, өзге ғалымдар сияқты Әбу Ханифаның да өзіне тән әдіс-тәсілі болғаны мәлім. Оның әдісінің айрықшалығы хадис риуаятына үлкен жауапкершілікпен қарағандықтан хадистерді Пайғамбарға телуде барынша сақ әрекет етуінде еді. Осы орайда ахад хадистердің сахихтығын анықтау барысында хадисшілерден бөлек қосымша күрделі шарттар қойған. Имамның хадис саласында мухаддис ғалымдардан кем түспейтініне қарамастан аз хадис риуаят етуінің әрі білген хадистерін кітап халінде жинақтамауының себебі де осы шығар. Әбу Ханифаның хадистерді жинақтаумен шұғылданбауын хадиске мән бермеушілікпен байланыстыруға болмайды. Оның өзгелерді хадис үйренуге баулуы, жарх-тағдил саласында ең алғашқылардан болып қолға алуы Имамның хадис іліміне мейлінше көңіл бөлгенін көрсетеді [2, 50 б.]. Бұл мәселеге жоғарыда да тоқталып өткенбіз.

Ханафи ғалымы Имам Сарахси сахабалар мен табиғиндердің хадис риуаят етуде аса мұқияттылық танытқандығын, естіп білген хадистерін Пайғамбар (с.ғ.с.) айтты деп айта бермегендігіне қатысты көптеген мысалдар бере отырып былай дейді: «Міне, осы сияқты көптеген оқиғалар хадисшілерге мәлім. Сондықтан Әбу Ханифа хадис риуаят етуді азайтқан. Сол үшін кейбіреулер оған хадис білмейді деп орынсыз сынады. Алайда мәселе олардың ойлағанындай емес еді. Керісінше өз дәуірінде хадистің ең білгір ғалымы болды. Ол кәміл есте сақтау (дабт) шартын ұстанғандығынан аз риуаят еткен». Имам Ағзамның хадисті аз риуаят етуінің тағы бір себебі, сол тұстарда Ирак аймағында ойдан хадис шығарудың кең етек жаюымен байланысты болды. Ол кезде Ирак жері Ислам елдерінің арасындағы бүлік пен түрлі саяси алауыздықтардың орталығы еді. Міне, сондықтан жалған хадис айтушыларға сол жерде қолайлы орта қалыптасты. Осы себептен Әбу Ханифа хадисті сахих деп қабыл ету үшін хадис жеткізушіге қатаң талаптар қойған. Ол көбінесе сенімді, әділдігімен танымал рауилердің мәшһүр хадистерін қабыл еткен. Осылайша Әбу Ханифа хадистерді зерттеп, оның дұрыстығын анықтауда хадисші ғалымдардан да асып түсті. Хадисшілердің шарттары бойынша сахих саналған кейбір хадистер, оның шарттары бойынша

әлсіз болып табылды [7, 253 б.].

Шектен шыққан, көре алмаушы баз біреулердің кейбір мужтаһид имамдардың хадис риуаятының аздығына қарап, хадис аз білген деген тоқтамға баруларының негізсіз екендігіне тоқталған Ибн Халдун Имам Әбу Ханифаның хадистерді тахаммул (қабылдау) және әдә (жеткізу) мәселесіне аса ұқыптылықпен қарағандықтан аз хадис риуаят еткенін айтқан. Сондай-ақ ол Имамның мәзһабының хадис имамдары арасында сенімді деп табылуы және риуаяттардың қабыл етіліп, етілмеуі мәселесінде пікірлеріне сенім артылуы оның хадис ілімінде үлкен ғалым болғанын көрсетеді дейді [9, 56 б.].

Хадистерді жинақтау әрекетінің сахабалардың Мұхаммед Пайғамбардың (с.ғ.с.) хадистерін хатқа түсіру шараларымен қатар сонау Пайғамбар кезеңінен басталғандығы мәлім. Десе де бұл шара ресми әрі кешенді түрде Халифа Омар ибн Абдулазиздың пәрмені, Ибн Шихаб әз-Зухридің жетекшілігі және Ислам жағрафиясындағы әрбір әкімшілік орталықтарында мекендеген мұсылман ғалымдардың қатысуымен жүзеге асырылды. Бұл дәуірде хадистер көбіне рауилердің есімдері негізінде «муснад» деген атаумен жинақталды. Әбу Ханифаның риуаят еткен хадистері қамтылған еңбектердің жарыққа шығуы да осы кезеңмен сәйкес келеді [15, 72 б.].

Әбу Ханифаның шәкірттері ұстаздарынан тыңдап, үйренген хадистерді қағазға түсіріп отырды. Сонымен қатар оның риуаят еткен хадистерін зерттеумен шұғылданған ғалымдар фикһ ілімінің қайнаркөзі болған хадистерді қамтитын еңбектер жазып қалдырды. Олардың жалпы саны жиырмадан асып жығылады. Солардың он бесін Әбу Муаииад Хауаризми «Жамиғ Масанид Әби Ханифа» деген атаумен жинақтап кітап етіп шығарған. Ол аталмыш еңбекте Әбу Ханифадан риуаят етілген хадистерді қайталанып келгендеріп алып тастап, фикһ тақырыптарына қарай топтастырған. Бұл еңбек алғаш рет екі том түрінде Үндістанда басылып шығарылды [2, 51 б.].

Хауаризми аталмыш еңбегінің кіріспесінде былай дейді: «Шам қаласында Әбу Ханифа жайында мардымды мағлұматы жоқ базбіреулердің оны кемсітетін сөздер айтқанын естідім. Оны хадис аз біледі деп кемсітеді. Олар бұған Имам Шафиғидің «Муснад», Имам Маликтің «Муатта» атты еңбектерінің бар екенін, ал Әбу Ханифаның тек санаулы ғана хадис риуаят еткені болмаса, бірде-бір хадис еңбегінің жоқтығын дәлел келтіруде. Сол кезде олардың сөздеріне ызам келіп, хадис ғалымдары жинақтаған Әбу Ханифаның ең таңдаулы 15 муснадының ішінен көлемді бір кітап жазып шығаруды ұйғардым» [14, 451 б.].

«Тағжилул манфаға би зауади рижалил-әйммә әл-арбаға» атты еңбегінде төрт мәзһаб имамдарының хадис жинақтарындағы рауилерді жан-жақты қарастырған Ибн Хажар әл-Асқалани (ө.һ. 852) кітабының кіріспесінде «Хафиз Али ибн Хамза әл-Хусайни әд-Димашқидың «әт-Тазкира би Рижалил Ашара» атты еңбек жазғандығын және бұл еңбекті ұстазы әл-Миззидің «Таһзибул-Кәмәл» атты мәшһүр еңбегіне тағы төрт кітап қоса отырып

жарыққа шығарғандығын айтады. Ол төрт кітап – Имам Маликтің «Муатта» және Имам Шафиғи, Имам Ахмад, Имам Әбу Ханифаның «Муснад» атты еңбектері. Ибн Хажар аталмыш еңбегінде кітаптарды жалпылама таныстырып өткеннен кейін, Имам Әбу Ханифаның муснадына тоқтала отырып, былай дейді: «Әбу Ханифаның муснады» деген атау естіген кісіге бұл еңбекті Әбу Ханифаның өзі жинақтап, құрастырғандай ой қалдырады. Алайда, бұл олай емес. Негізі Әбу Ханифа риуаят еткен хадистерді өз алдына қамтыған еңбек – Имам Мұхаммедтің «Китәб әл-Асар» атты еңбегі болып табылады. Негізі Әбу Ханифаның риуаят еткен хадистері муснад атты еңбектерден бұрынырақ жазылған Әбу Юсуф пен Мұхаммед әш-Шайбанидің «Китәб әл-Асар» атты еңбектерінде көптеп кездеседі» [4, 21 б.].

Әбу Ханифаға телінген муснад үлгісіндегі еңбектердің ғалымның өзі тарапынан жазылғандығы немесе көзі тірісінде немесе қайтыс болғаннан кейін ізбасарларының құрастырғандығы турасында екі түрлі көзқарас бар. Фахруддин Рази, Ибн Хажар, Кәттани және Зафар Ахмед Таһанауи сынды ғалымдар аталмыш еңбектердің Әбу Ханифа қайтыс болғаннан кейін ізбасарлары тарапынан құрастырылғанын алға тартады. Ал Әбу Нуғайым әл-Исфәһани, Муаффақ ибн Ахмад әл-Мәкки, Әбу Муаииад әл-Хауаризми, Абдулқадир әл-Құраши, Махмуд Хасанхан әт-Тануки, Әбу Уәфә әл-Афғани, Мұхаммед Абдуррашид ан-Нұғмани, Абдулмажид әл-Ғаури сынды ғалымдар аталмыш еңбектердің Әбу Ханифаның жеке туындысы деген көзқарасты мақұл көреді [15, 73 б.].

Екінші көзқарасты құптайтын ғалымдардың негізінде Ибн Әбу әл-Ауам немесе Хариси сынды ғалымдар риуаят еткен «Муснаду Әби Ханифа» деп аталатын еңбектерді емес, керісінше Әбу Юсуф пен Мұхаммед әш-Шайбаниге телінген «әл-Асар» атты хадис жинақтарын меңзеген болулары бек мүмкін. Олардың тұжырымдары бойынша «әл-Асар» атты еңбекті тақырыптары мен бөлімдерін жүйелеп, Әбу Ханифаның өзі жазған, яки сол дәуірде қалыптасқан дәстүр бойынша «имлә» форматында құрастырған. Жоғарыда аттары аталған екі ғалымның Әбу Ханифаның муснадтарын риуаят еткен рауилердің тізбегінде орын алуы әрі Ибн Хажар және Катиб Чалаби сынды ғалымдардың оларға телінген муснадтардың әл-Асармен еш айырмашылығының жоқ екендігін алға тартулары екінші көзқарастың дұрыстығын қуаттай түседі. Сонымен қатар Әбу Юсуф пен Мұхаммед әш-Шайбанидың «әл-Асар» атты еңбектерінде Әбу Ханифадан көп хадис риуаят етулері және еңбектердің құрылымдық жүйесі мен бөлім тақырыптарында орын алған риуаяттардың басым бөлігінің бір-бірімен ұқсастығы аталмыш еңбектің Әбу Ханифаға тиесілі екендігін, тіпті тікелей өзі тарапынан құрастырылғандығын алға тартуға негіз болады [15, 73 б.].

Дегенмен жоғарыда берілген пайым нақты дәлелдермен дәйектеуді қажет ететіні анық. Бәлкім ауқымды түрде жан-жақты зерттеу жүргізілер болса, шафиғи ғалымы Жалалуддин Суюти айтқандай Әбу Ханифаның

хадистерді классификациялау жүйесін қалыптастырған әрі кітабы күнімізге жеткен алғашқы хадис жинақтаушы ғалымдардың бірі екендігі турасында тың жаңалыққа қол жеткізу ғажап емес.

Муснад рауилерінің бірі – Хафыз Әбу Мұхаммед әл-Хариси Әбу Ханифаның риуаят еткен хадистерін бір кітапта жинақтаған және оларды Әбу Ханифаның хадис алған ұстаздарының есімдеріне қарай жүйеге келтірген. Сондай-ақ, Хафыз Әбу Бәкір ибн әл-Мукри да Әбу Ханифаның риуаяттарын қамтыған бір еңбек жазған. Алайда ол оның риуаяттарының ішінен тек марфуғ (пайғамбарға тиісті) хадистерді ғана теріп алған. Оның құрастырған еңбегі көлемі жағынан Харисидікіне қарағанда әлдеқайда шағын [2, 52 б.].

Әбу Ханифаның хадистері жинақталған келесі бір еңбек – Әбу Хусайн әл-Музаффарға тиесілі. Ол өз жинағында Ибн Хусрау әл-Бәлхидің риуаятын негізге алған. Оның еңбегінде Ибн әл-Мукри мен Харисидікіне қарағанда көбірек хадис қамтылған [2, 52 б.].

Сахих Бұхариға кең көлемде түсіндірме жазған Ханафи мәзһабының әйгілі мухаддисі Бәдруддин әл-Айни «әт-Тарих әл-кәбир» атты еңбегінде Әбу Ханифаның Муснадының Ибн Ғукда риуаятында мыңнан аса хадис қамтылғанын атап өткен [14, 451 б.].

Әбу Муайяд әл-Хауаризми Әбу Ханифаның риуаят еткен хадистері қамтылған әйгілі хадис ғалымдарына тиесілі муснадтардың он бес нұсқасын бір кітапқа жинақтаған. Оларды атап өтер болсақ, төмендегіше:

1. Әбу Мұхаммед Абдулла әл-Хариси әл-Бұхаридің Муснады;
2. Әбу Қасым Талха ибн Мұхаммед әл-Бағдадидің Муснады;
3. Әбу Хайыр Мұхаммед ибн Музаффар әл-Бағдадидің Муснады;
4. Әбу Нұғайым Ахмед ибн Абдулла әл-Исфәһанидің Муснады;
5. Әбу Бәкір Мұхаммед ибн Абдулбақи әл-Ансаридің Муснады;
6. Әбу Ахмед Абдулла ибн Ади әл-Журжанидің Муснады;
7. Әбу Али Хасан ибн Зияд әл-Лулуидің Муснады;
8. Омар ибн Хасан әл-Әшнәнидің Муснады;
9. Әбу Бәкір Ахмед ибн Мұхаммед әл-Кәләнидің Муснады;
10. Әбу Абдулла ибн Хусрау әл-Бәлхидің Муснады;
11. Әбу Юсуф Яғқуб ибн Ибраһим әл-Ансаридің Муснады;
12. Мұхаммед ибн Хасан әш-Шайбанидің Муснады;
13. Хаммад ибн Әбу Ханифаның Муснады;
14. Мұхаммед ибн Хасан әш-Шайбанидің Муснады (басқа нұсқа);
15. Әбу Қасым Абдулла ибн Мұхаммед ас-Сағдидің Муснады [15, 75 б.].

Хауаризмидің жинағына еңбеген тағы бірнеше муснадтың бар екенін айта кету керек. Мысалы, Мұхаммед әл-Дури, Әбу Бәкір әл-Исфәһани, Әбу Хасан әл-Мәуәрди, Садруддин Мұса ибн Зәкәрия әл-Хаскафи, Қасым ибн Құтлұбұға сынды ғалымдардың да Әбу Ханифаның риуаяттарын жинақтаған Муснадттары бар. Сонымен қатар Хауаризми сынды муснадт-тарды бір кітапқа жинақтаған жұмыстар да кездеседі. Солардың бірі ғалым Иса әл-

Жағфариға тиесілі. Дегенмен солардың ішінде 916 марфуғ, 331 маукуф, 483 мақтуғ, жалпы 1710 риуаят қамтылған. Солардың ішіндегі Хауаризмидің аталмыш еңбегі ең ауқымдысы болып табылады [15, 75 б.].

Мүснәдтарға жасалған ғылыми жұмыстар

Бұған дейін Хауаризмидің Әбу Ханифа риуаяттарын қамтыған мүснәдтарды бір кітапқа жинап, тақырыптарына қарай жүйелеп, ауқымды еңбек қылып шығарғанын айтып өткен едік. Ол кітабында хадистерді бір-бірлеп келтіргеннен кейін әрқайсысының соң жағына олардың Мүснәдтардың қай нұсқасында өткендігі туралы мәлімет беріп кеткен. Одан кейін де кейбір хадисші ғалымдар Мүснәдтарға түсіндірме (шарх) және ықшамдау (ихтисар) жұмысын жасаған. Енді соларға тоқталып өтейік.

Шархтар

1. Әбу Ханифаның муснадына алғаш шарх жазған кісі – Мухаддис ғалым Жәмалуддин Махмуд ибн Ахмед ибн Масғуд ибн Абдуррахман әл-Коняуи әл-Димашқи әл-Ханафи. Ол Дамаск қаласында қазылық қызмет атқарған және нижри 771 жылы қайтыс болған. Әл-Коняуи алдымен хадистердің тізбектері мен қайталанып келгендерін алып тастап, оны «әл-Муғтамад Мұхтасар әл-Муснад» деп атаған. Кейін оған шарх жазып, оны «әл-Мустанад» деп атайды. Аталмыш кітабында ханафи мәзһабында фикһи мәселелерге олардың қай тұрғыдан дәлел келтірілгенін түсіндіріп өтеді. Сондай-ақ, ол бұл хадистерді қарсыластарына дәлел ретінде қолданған. Бұдан бөлек, хадистердегі кейбір түсініксіз (ғарип) сөздерге анықтама берген және сын айтылған кейбір рауилерге тоқталып, жарх-тағдил ғалымдарының олар жайлы көзқарастарын келтірген. Автордың бұл еңбегі Заһирия кітапханасының Османия бөлімінде 213 нөмірімен тіркелген [3, 370 б.].

2. Муснадтың екінші шархы Қасым ибн Құтлыбұға әл-Мысри (ө.879) тарапынан жазылған. Ол кісі Қасым әл-Ханафи деп те танымал болған. Оған діннің сәні деген мағынада «Зайнуд-дин» лақабы берілген. Құтлыбұға фақиһ, усулшы, хадисші және тарихшы ғалым. Нижри 802 жылы дүниеге келген, Каир қаласында 879 жылы көз жұмған. Құтлыбұғаның шархы «әл-Әмәли алал-Муснад» деп аталады. Ол Әбу Ханифаның Муснадын Харисидің риуаятын негізге ала отырып, фикһи мәселелердің тақырыптарына қарай жүйелеген. Еңбек екі том болып жазылған. Құтлыбұға да әл-Коняуи сияқты ғарип сөздерді түсіндіріп, хадистердің ханафи мәзһабының фикһтық мәселелеріне қай тұрғыдан дәлел болатындығына тоқталып кеткен. Мәлім болғандай бұл хадистер – Әбу Ханифаның дәлел ретінде қолданған хадистері. Құтлыбұға кітабын Хауаризми сияқты Әбу Ханифаның манқибаларымен бастап, Ибн Әби Шайба сынды Әбу Ханифаның хадисшілігіне сын айтқан ғалымдарға жауап қайтарумен аяқтаған. Оның еңбегінде рижәл ілімі туралы да мәліметтер берілген. Бұл кітап Ирактың астанасы Бағдат қаласындағы Ауқаф кітапханасында қолжазба түрінде 187 нөмірімен тіркелген [2, 50 б.].

3. Әбу Ханифаның Муснадына Шафиғи мәзһабының әйгілі ғалымы Жәлалуддин Суюти де (ө.911) шарх жазған. Бұл еңбек шафиғи бір ғалымның Әбу Ханифаның Муснадын шарх етуі тұрғысынан маңызды жұмыс болып табылады. Суюти бұдан алдын Әбу Ханифаның өмірі мен мәнқибасы жайлы «Табюдус-сахифа би мәнақиби Әби Ханифа» деп аталатын бір кітап та жазған. Жәлалуддин Суюти Әбу Ханифаның Муснадына «әт-Тағлиқатул-Мунифа ала Муснади Әби Ханифа» деген атаумен шарх жазған. Алайда, бұл еңбек күнімізге жетпей қалған [3, 372 б.].

4. Муснадтың ең маңызды әрі ең жақсы шархы мәшһүр ғалым Али әл-Қари тарапынан жазылған. Толық аты-жөні Али ибн Султан Мұхаммед әл-Һарауи әл-Қари әл-Мәкки әл-Ханафи. «Нуруддин», «Насирус-сунна» деген лақап аттармен де танымал болған. Али әл-Қари Герат қаласынан ислам өлкелеріне сапар шегіп, ақырында Мекке қаласында тұрақтаған. Һижри 1014 жылы Меккеде қайтыс болған. Али әл-Қари Әбу Ханифаның Муснадын Хаскафи риуаятын негізге ала отырып шарх еткен. Ол хадистерді келтіру барысында «Сахихайн», «Төрт сүнән» және басқа да хадис еңбектеріндегі сияқты бөлім атаулары мен бабтарын беріп өтеді. Көп жерде хадистердің дәрежесі мен ғалымдардың тұжырымдарына тоқталған, сосын хадистерді нәзік тұстарына дейін мән бере отырып шарх еткен. Шарх ету барысында хадистің тізбегінен бастай отырып, рауилердің өмірдеректеріне тоқталған. Рауилерді таныстырып өткеннен кейін хадистерді сөзбе-сөз түсіндіріп, хадистерден алынатын үкімдерді беріп кеткен. Бұнымен де шектелмей хадистің өзге ғалымдар тарапынан риуаят етілген басқа да бірнеше үлгісі мен риуаят тариқтарына (жолдар) тоқталып өткен. Бұлай істеу арқылы ол шарх еткен хадисін немесе Әбу Ханифаның хадистен шығарған үкімін қуаттауды мақсат етеді. Бұл еңбек «Шарху Муснади Әби Ханифа» деп аталады. Бейрутта «Дар әл-Кутуб әл-Илмия» баспаханасынан h. 1405 ж. жарық көрген [2, 53 б.].

5. Соңғы дәуір ханафи мәзһабының фақиһ әрі мухаддис ғалымы Мұхаммед Муртаза әз-Зәбиди (ө.h.1205) Әбу Ханифа Муснадтарының маңызды бір бөлігін жинақтап, олардан құнды еңбек шығарған. Ол оны «Уқуду Жауаһир әл-Мунифа фи Әдилләти мәзһаб әл-Имам Әби Ханифа фима Уаафақа фиһа әл-Әйммәтә әс-Ситтәтә әу Бағзахум» деп атайды. Кейінірек, аталмыш еңбекті Уәһби Сүлеймен Ғауижи әл-Албани тахқиқ және тағлиқ жасап (редакциялап) жарыққа шығарады. Бұл еңбек 1985 жылы Бейрутта «Муәссәсә әр-Рисала» баспаханасынан екі том болып жарық көрген.

Мұхтасарлар

Енді аталмыш еңбекті ықшамдаған ғалымдарға тоқталамыз.

1. Алғаш ықшамдаған ғалым Әбу Абдулла Садруддин Мұхаммад ибн Ахмад ибн Малик ибн Дауыт ибн Хасан ибн Дауыт әл-Халлати. Бұл кісі фақиһ әрі хадисші ғалым болып табылады. Хижра бойынша 652 жылы қайтыс болған. Әбу Ханифаның Муснадын тізбектері мен қайталанып келген

хадистерін қысқартып ықшамдаған. Ол жазған еңбегін «Мақсадул-муснад» деп атаған.

2. Екінші болып ықшамдаған ғалым – әл-Коняуи. Ол еңбегін «әл-Муғтамад» деп атаған.

3. Келесі еңбек Әбул-Бақа Әбуз-Зия Ахмад ибн Мухаммад әл-Қураши әл-Адауи әл-Мәккидің мұхтасары. Автор еңбегін «әл-Мустанадад мухтасар әл-муснад» деп атаған. Ол бұл еңбегін хадистердің тізбектері мен қайталанып келгендерін алып тастап ықшамдаған.

4. Соңғы мұхтасар факих әрі хадисші ғалым Шарафуддин Исмайл ибн Иса ибн Даулат әл-Ауғанидің «Ихтияру иғтимадил-масанид фи ихтисари әсмаи бағди рижалил-масанид» атты еңбегі [2, 54 б.].

Нәтижелері, талқылаулар

Имам Ағзам Әбу Ханифа ислам дінінің кәләм, фикһ ілімдерімен қатар хадис ілімі саласын да терең меңгерген ғалым. Бұған көптеген сенімді деректер айғақ болады. Әбу Ханифаның хадистерді терең меңгеруіне ілім ошағы саналатын ортада өсуі және исламның өзге де ілім ошақтарына жасаған саяхаттары үлкен септігін тигізген.

Имам Әбу Ханифа қалыптастырған фикһ мәзһабын қасиетті Құран Кәрім мен Хз. Пайғамбардың (с.ғ.с.) хадистеріне негіздеген. Әбу Ханифаның риуаят еткен хадистерін алғашқы кездерде екі шәкірті Әбу Юсуф пен Мұхаммед ибн Хасан әш-Шайбани «Китәб әл-Асар» деген атаумен жинақтаған. Кейінірек Хафыз Әбу Мұхаммед әл-Хариси және Әбу Муаииад әл-Хауаризми сынды ғалымдар Әбу Ханифаның риуаят еткен хадистерін жинақтаумен шұғылданып, оларды «Муснаду Әби Ханифа» деген атаумен жарыққа шығарған.

Әбу Ханифаның риуаят еткен хадистері қамтылған еңбектердің жарыққа шығуы пайғамбар хадистерінің Халифа Омар ибн Абдулазиздың пәрменімен Ибн Шинаб әз-Зухридің жетекшілігінде ислам жағрафиясындағы әрбір әкімшілік орталықтарында мекендеген мұсылман ғалымдардың қатысуымен ресми әрі кешенді түрде жүзеге асырылған кезеңмен сәйкес келеді.

Жүргізілген кейбір зерттеулер Имам Әбу Ханифаның хадистерді классификациялау жүйесін қалыптастырған әрі кітабы күнімізге жеткен алғашқы хадис жинақтаушы ғалымдардың бірі екендігіне де назар аудартады.

Әбу Ханифаның «Муснад» атты саны он бестен аса хадис жинақтары бар. Бұл хадис еңбектері ертеден бері ғалымдардың назарын өзіне аударып, зерттеулер мен әртүрлі ғылыми жұмыстардың объектісіне айналған.

Әбу Ханифаның Хз. Пайғамбар мен сахаба дәуіріне жақын өмір сүруі, соған байланысты одан жеткен хадистердің тізбегіндегі риуаят етушілердің санының аз болуы зерттеушілердің қызығушылығын тудырумен қатар, оның риуаят еткен хадистерінің маңызы мен сенімділігін арттыра түседі.

Қорытынды

Ханафи мәзһабының негізін қалаушы Имам Ағзам Әбу Ханифа – Ислам дінінің қайнаркөздері Құран мен хадис ілімін терең меңгерген талассыз үлкен ғалым. Ол төртінші халиф Хз. Алидің дәуірінде мұсылмандардың астанасы болған әрі уақыт өте келе исламдық ілімдердің ошағына айналған Куфа қаласында туып, сол жерде өсіп, өнді. Ол сонымен қатар ілім үйрену жолында қасиетті Мекке қаласына бірнеше мәрте сапар шекті.

Оның мүжтәһид ғалым екенін оны жақтаушылар да, оған сыни көзқараста болған ғалымдар да мойындаған әрі куәлік еткен. Сондықтан, оның кейінгі буынға қалдырған фикһ іліміне қатысты мұрасы Ислам дінінің қайнаркөзі – Құран мен сүннетке негізделеді деп нық сеніммен айтуға толық негіз бар. Соның бір айғағы ретінде «Муснадул-Имам Әби Ханифа» атты хадис жинағын айтуға болады.

«Муснадул-Имам Әби Ханифа» – Ханафи фикһының қайнаркөзі болып табылатын хадистерді қамтыған құнды еңбек. Мұсылман елдерде аталмыш еңбек аясында хижри VIII ғасырдан қазіргі күнге дейін шарх пен мухтасар форматында бірнеше ғылыми жұмыстар жасалды. Сондықтан, бұл еңбекті жан-жақты зерттеу жүргізу және ана тілімізге тәржімалау арқылы Ханафи мәзһабын ұстанатын халқымыздың кәдесіне жарату бүгінгі күннің маңызды талабы.

Әдебиеттер тізімі

11. Хатиб Бағдади. Тарих Бағдат. – Бейрут: Дар әл-Фикр әл-Араби, ж.к. – 13-т. – 543 б.
2. Алпысбаев Е. Имам Ағзам Әбу Ханифаның хадис ғылымындағы орны. – Түркістан (магистрлік диссертация), 2013. – 80 б.
3. Ал-Хариси. Мухаддислер Назарында Имам Ебу Ханифе. – Стамбул: Мисвак Нешрият, 2004. – 360 б.
4. Пекжан А. Имам Азам Ебу Ханифе Муснеди. – Коня: Армаган Китаплар йайын, 2005. – 250 б.
5. Байниязов А., Байниязова Ж. Түрікше-Қазақша сөздік. – Алматы, 2007. – 450 б.
6. Ат-Таһанауи. Қауағид фи Улум әл-Хадис. – Бейрут: Матбуғат әл-Исламия, 1972. – 380 б.
7. Әділбаев А., Әділбаева Ш. Әбу Ханифа және Ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек. 2011. – 320 б.
8. Ибн Сағд. әт-Табақатул-Кубра. – Бейрут: Дарул-фикр, 1995. – 320 б.
9. Үнал И.Х. Имам Ебу Ханифенин Хадис Анлайышы ве Ханефи Мезхеби-нин Хадис Методу. – Анкара, 1994. – 350 б.
10. Мустафа И., Зият А.Х., Абдулқадир Х., Нажжар М.А. әл-Мужам әл-уасит. – Стамбул: Даруд-дағуа, 1992. – 430.
11. Құрманбаев Қ. Хадис ілімі. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2010. – 400 б.
12. Мұхаммед ибн Хасан әш-Шайбани. Китәб әл-Асар. – Кувейт: Дәрун-Науадир, 2008. – 560 б.
13. әл-Хамид М. Лузуму Иттибағи Мәзаһиб әл-Әһиммә. – Зарка: Мәктабат әл-Манар, 1996. – 545 б.

14. Мустафа әс-Сибәғи. әс-Суннату уа мәканатуһа фит-ташриғ әл-ислами. – Бейрут: Дарул-Уаррак, 2000. – 640 б.
15. Өлмез М. Ебу Ханифенин сахабеден риваиетлерини ичерен бир хадис жүзү: Ебу Машер ет-Таберие айт ел-ехадисус-себға исимли есерин тахкик ве инжелемеси. Тахкик ислами илимлер араштырма ве нешир дергиси 4/1 (Маусым/June), 2021. – 69-109 бб.
16. Рамаһурмузи. әл-Мухаддисул-фасл байнар-рауи уал-уағи. – Бейрут: Дарул-Фикр, 1971. – 480 б.
17. Хабиб Ахмад әл-Кирануи. Өбу Ханифа уа асхабуһу. – Бейрут: Дарул-фикр әл-араби, 1989. – 520 б.
18. Хафиз Ибн Хажар әл-Асқалани. Тәһзибут-тәһзиб. – Бейрут: Дару ихияут-турос, 1968. – 670 б.
19. Алтай Х. Құран Кәрим қазақша мағына және түсінігі. – Медина: Фаһд патшаның Құран Шәриф басым комбинаты, 1991. – 740 б.
20. Шамсуддин әз-Зәһәби. Сияр ағлам ән-нубәлә. – Бейрут: Дарул кутуб әл-илмия, 1405. – 530 б.
21. Шамсуддин әз-Зәһәби. Тәзкиратул-Хуффаз. – Бейрут: Дарул-фикр әл-араби. 1975. – 400 б.
22. Саймари Хусейн ибн Али. Ахбару Өби Ханифа уа асхабиһ. – Бейрут: Алам әл-кутуб. 1961. – 260 б.

Transliteration

1. Hatib Bagdadi. Tarih Bagdat. – Beirut: Dar al-Fikr al-Arabi, j.k. – 13-t. – 543 b.
- 2 Alpysbaev E. İmam Ağzam Äbu Hanifanyñ hadis ğylymyndağy orny [The Position of İmam Azam Abu Hanifa in the Science of Hadith]. – Türkıstan (magıstrlık disertasia), 2013. – 80 b.
- 3 Al-Harisi. Muhaddisler Nazarynda İmam Ebu Hanife [İmam Ebu Hanife in the Eyes of Muhaddis]. – Stambul: Misvak Neşriyat, 2004. – 360 b.
- 4 Pekjan A. İmam Azam Ebu Hanife Musnedi [İmam Azam Ebu Hanife Musnedi]. – Konä: Armagan Kitaplar iaiyn, 2005. – 250 b.
- 5 Bainiazov A., Bainiazova J. Türkçe-Qazaqşa sözdık [Turkish-Kazakh Dictionary]. – Almaty, 2007. – 450 b.
- 6 At-Tahanauı. Qauağid fi Ulumil-Hadis [Qawa'id fi Ulumil-Hadith]. – Beirut: Matbuğat äl-İslamia, 1972. – 380 b.
- 7 Ädilbaev A., Ädilbaeva Ş. Äbu Hanifa jäne Hanafi mäzhaby [Abu Hanifa and the Hanafi Sect]. – Almaty: Kökjiek. 2011. – 320 b.
- 8 İbn Sağd. ät-Tabaqatul-Kubra [al-Tabaqat al-Kubra]. – Beirut: Darul-fikr, 1995. – 320 b.
- 9 Ünal İ.H. İmam Ebu Hanifenin Hadis Anlaişy ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu [İmam Ebu Hanife's Hadith Interpreter and Hanefi Madhhab's Hadith Method]. – Ankara, 1994. – 350.
- 10 Mustafa İ., Ziat A.H., Abdulqadir H., Najjar M.A. äl-Mujamul-uasit [al-Mujamul-Wasit]. – Stambul: Darud-dağua, 1992. – 430.
- 11 Qürmanbaev Q. Hadis ilımı [Hadith Teaching]. – Almaty: Nür-Mübarak, 2010. – 400 b.
- 12 Mühammed ibn Hasan äş-Şaibani. Kitäbul-Äsär. – Kuveit: Därun-Nauadir, 2008. – 560 b.
- 13 äl-Hamid M. Luzumu İttibai Mäzahibil-Äimmä [Luzumu İttiba'i Mazahibil-Aimma]. – Zarka: Mäktabatul-Manar, 1996. – 545 b.
- 14 Mustafa äs-Sibaği. äs-Sunatu ua Mäkanatuha fit-Taşriğ äl-İslami [әс-Суннату уа Мәканатуһа фит-Ташриғ әл-Ислами]. – Beirut: Darul-Uarraç, 2000. – 640 b.
- 15 Ölmez M. Ebu Hanifenin Sahabeden Rivaletlerini İcheren Bir Hadis Jüzü: Ebu Maşer et-Taberie Ait el-Ehadisus-Seba İsimli Eserin Tahkik ve İnjelemesi. Tahkik İslami İlimler Araştyрма ve Neşir Dergisi 4/1 (Mausym/June), 2021. 69-109 bb.
- 16 Ramahurmuzi. äl-Muhaddisul-Fasl Bainar-Rauı ual-Uaği. – Beirut: Darul-Fikr, 1971. – 480 b.

- 17 Habib Ahmad әl-Kiranui. Äbu Hanifa wa Ashabuhu. – Beirut: Darul-fikr әl-Arabi, 1989. – 520 b.
- 18 Hafiz İbn Hajar әl-Asqalani. Tähzibut-Tähzib. – Beirut: Daru ihiaut-turos, 1968. – 670 b.
- 19 Altai H. Qūran Kārim qazaqşa maғyna және түsinıgı. – Medina: Fahd patşanyñ Qūran Şārif basym kombinaty, 1991. – 740 b.
- 20 Şamsuddin әz-Zähābi. Siar aғlamin-nubālā. – Beirut: Darul kutub әl-ilmia, 1405. – 530 b.
- 21 Şamsuddin әz-Zähābi. Tāzkiratul-Huffaz. – Beirut: Darul-fikr әl-Arabi. 1975. – 400 b.
- 22 Saymari Husein ibn Ali. Ahbaru Abi Hanifa wa Ashabih. – Beirut: Alam al-kutub. 1961. – 260 b.

Алпысбаев Е.О., Анарбаев Н.С., Бағашаров Қ.С.

Место Абу Ханифы в науке хадис: на основе труда «Муснад»

Аннотация. В статье рассматриваются роль и место основателя Ханафитского мазхаба имама Абу Ханифа в науке хадисов. В первую очередь речь идет о жизни и творчестве ученого. В частности, описывается среда, в которой вырос ученый, религиозная и политическая ситуация того времени, генеалогическая цепочка его учителей. Также цитируются и анализируются утверждения ученых о роли имама Абу Ханифы в науке хадисов.

При этом в основу объекта исследования положен труд ученого в науке хадисов «Муснад», который рассказывает об истории написания этого труда, проделанной в его рамках научной работе, интерпретациях, редакциях и уплотнениях. Это потому, что Муснад Абу Ханифы, в свою очередь, считается основным источником ханафитского мазхаба в области хадисов. Однако, несмотря на ценность и важность этой работы ученого, на сегодняшний день она недостаточно изучена. Поэтому в исследовании подчеркивается важность данной работы ученого и рассматривается вопрос ее перевода на казахский язык. Как основная цель данной научной статьи – будет доказано место и роль имама Абу Ханифа в науке хадисов в процессе исследования с рядом аргументов, как теоретических, так и практических.

Ключевые слова: Абу Ханифа, хадис, муснад, сунна, Ханафитский мазхаб

Alpysbayev Y., Anarbayev N., Bagasharov K.

Abu Hanifa's Place in the Science of Hadith: Based on the Work "Musnad"

Abstract. This article deals with the role and place of the Abu Hanifa, founder of the Hanafi madhhab in the Hadith science. First of all, we are talking about the life and work of a scientist. In particular, it describes the environment in which the scientist grew up, the religious and political situation of that time, the genealogical chain of his teachers. It also cites and analyzes the claims of scholars about the role of Imam Abu Hanifa in the science of hadith.

At the same time, the object of the research is based on the work of a scientist in the science of hadiths "Musnad", which tells about the history of writing this work, the scientific work done within its framework, interpretations, editions and compaction. This is because Musnad Abu Hanifa, in turn, is considered the main source of the Hanafi madhhab in the area of hadith. However, despite the value and importance of this work of the scientist, to date it has not been sufficiently studied. Therefore, the study emphasizes the importance of this work of the scientist and considers the issue of its translation into the Kazakh language. As the main goal of this scientific article, the place and role of Imam Abu Hanifa in the science of hadith in the process of research will be proved with a number of arguments, both theoretical and practical.

Keywords: Abu Hanifa, hadith, musnad, sunnah, Hanafi Madhhab